

IQTISODIY KOMPETENSIYA TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK MOHIYATI VA TARKIBIY TUZILMASI

Zaripova Ziyoda Odiljon qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

70110101-Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Email: Zaripova_z@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18386416>

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiy kompetensiya tushunchasining pedagogik mohiyati hamda uning tarkibiy tuzilmasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtisodiy kompetensiya shaxsning iqtisodiy bilimlari, amaliy ko'nikma va malakalari, iqtisodiy tafakkuri, qadriyatlar hamda ijtimoiy mas'uliyatli xulq-atvorini o'z ichiga oluvchi integrativ pedagogik kategoriya sifatida talqin etiladi. Iqtisodiy kompetensiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni, uni shakllantirish zarurati va zamonaviy ta'lim paradigmalari bilan o'zaro bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari — kognitiv (bilimiy), operatsion-amaliy, motivatsion-qadriyatli va reflektiv-baholovchi qismlarining mazmuni pedagogik nuqtayi nazardan asoslab beriladi. Maqola natijalari iqtisodiy ta'lim mazmunini takomillashtirish, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quv dasturlarini ishlab chiqish hamda bo'lajak mutaxassislarining raqobatbardoshligini oshirishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik mohiyat, ta'lim mazmuni, iqtisodiy tafakkur, kasbiy tayyorgarlik, shaxs rivoji, integrativ kompetensiya.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri — raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va iqtisodiy jihatdan savodxon shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yashayotgan jamiyatda har bir fuqaroning iqtisodiy jarayonlarni anglash, resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy qarorlar qabul qilish hamda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda faol ishtirok etish qobiliyatiga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ta'lim tizimida iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

So'nggi yillarda ta'lim mazmunini yangilash jarayonida bilimga yo'naltirilgan an'anaviy yondashuvdan kompetensiyaviy yondashuvga o'tish tendensiyasi kuchaymoqda. Mazkur yondashuv o'quvchining faqat nazariy bilimlarni egallashini emas, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish, mustaqil va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Aynan shu nuqtayi nazardan iqtisodiy kompetensiya shaxsning kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim integrativ sifat sifatida qaraladi.

Pedagogik tadqiqotlarda iqtisodiy kompetensiya tushunchasi ko'pincha iqtisodiy bilimlar majmui bilan cheklanib qolmoqda. Holbuki, ushbu kompetensiya bilimlar bilan bir qatorda iqtisodiy tafakkur, qadriyatlar tizimi, motivatsiya, amaliy faoliyat ko'nikmalari hamda reflektiv baholash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan murakkab tuzilma hisoblanadi. Shu sababli iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyatini chuqur tahlil qilish va uning tarkibiy tuzilmasini ilmiy asosda yoritish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi iqtisodiy kompetensiya tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish hamda uning tarkibiy tuzilmasini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimli ravishda asoslab berishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish orqali iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko'zda tutiladi.

Mavzuga doir adabiyotlar:

Iqtisodiy kompetensiya tushunchasi so'nggi yillarda pedagogika, iqtisodiy ta'lim va kasbiy tayyorgarlik sohalarida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarning muhim obyektiga aylangan. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv doirasida iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish masalalari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan turli nazariy pozitsiyalardan o'rganilgan. Xorijiy pedagogik adabiyotlarda kompetensiya tushunchasi, avvalo, shaxsning muayyan faoliyat sohasida samarali harakat qila olish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Jumladan, D. McClelland, R. White, J. Raven kabi tadqiqotchilar kompetensiyani bilim, ko'nikma, tajriba, motivatsiya va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan majmui sifatida izohlaydilar. Ularning qarashlarida iqtisodiy kompetensiya shaxsning iqtisodiy muammolarni tahlil qilish, qaror qabul qilish va natijalarni baholash qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq holda yoritilgan.

Yevropa Ittifoqi ta'lim hujjatlarida iqtisodiy va moliyaviy savodxonlik asosiy tayanch kompetensiyalar qatoriga kiritilgan bo'lib, unda iqtisodiy kompetensiya shaxsning mehnat bozorida moslashuvchanligi, tadbirkorlik faolligi va ijtimoiy mas'uliyatli xulq-atvorini ta'minlovchi omil sifatida e'tirof etiladi. Mazkur yondashuv iqtisodiy kompetensiyani faqat akademik bilimlar bilan cheklamasdan, balki amaliy faoliyat bilan bog'lash zarurligini asoslaydi.

MDH mamlakatlari va O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida iqtisodiy kompetensiya asosan kasbiy ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etilgan. Xususan, iqtisodiy ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, fanlararo integratsiya, amaliy mashg'ulotlar va interfaol metodlar orqali iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ayrim tadqiqotlarda iqtisodiy kompetensiya iqtisodiy bilimlar, iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy madaniyat tushunchalari bilan uzviy aloqada talqin qilinadi.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyati va uning tarkibiy tuzilmasi masalalari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ko'plab tadqiqotlarda kompetensiyaning alohida komponentlari yoritilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro bog'liqligi va ta'lim jarayonidagi integrativ xususiyatlari chuqur tahlil etilmagan. Demak, iqtisodiy kompetensiya tushunchasini pedagogik kategoriya sifatida kompleks o'rganish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish mexanizmlarini asoslash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Mazkur maqola aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyati va tarkibiy tuzilmasini tizimli yondashuv asosida yoritishni maqsad qiladi.

Tadqiqot metodlari: Mazkur tadqiqot iqtisodiy kompetensiya tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish va uning tarkibiy tuzilmasini ilmiy asoslashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks va tizimli metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus pedagogik tadqiqot metodlari uyg'un holda qo'llanildi. Avvalo, nazariy tahlil metodi yordamida iqtisodiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy madaniyatga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy adabiyotlar o'rganildi va tizimlashtirildi. Ushbu metod iqtisodiy kompetensiyaning mazmun-mohiyatini aniqlash, turli ilmiy qarashlarni solishtirish hamda mualliflik yondashuvini shakllantirish imkonini berdi.

Taqqoslash va umumlashtirish metodlari orqali iqtisodiy kompetensiya tarkibiga oid turli tasniflar tahlil qilindi hamda ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlandi. Natijada iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik nuqtayi nazardan eng muhim tarkibiy komponentlari aniqlab olindi va tizimli model ishlab chiqildi. Strukturaviy-tizimli tahlil metodi iqtisodiy kompetensiyani murakkab pedagogik tizim sifatida o'rganishga xizmat qildi. Mazkur metod asosida iqtisodiy

kompetensiyaning kognitiv, operatsion-amaliy, motivatsion-qadriyatli va reflektiv-baholovchi komponentlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va funksional bog'liqliklar aniqlandi.

Shuningdek, modellashtirish metodidan foydalanib, iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik modeli ishlab chiqildi. Ushbu model iqtisodiy ta'lim jarayonida kompetensiyani shakllantirish bosqichlari, vositalari va kutilayotgan natijalarni tizimli tarzda aks ettiradi hamda amaliy qo'llash uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi va asoslanganligini ta'minlash maqsadida mantiqiy tahlil va induksiya-deduksiya metodlaridan foydalanildi. Bu metodlar yordamida olingan ilmiy xulosalar izchil asoslandi va umumiy pedagogik qonuniyatlar bilan bog'landi.

Natijalar va muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy kompetensiya pedagogik kategoriya sifatida shaxsning iqtisodiy faoliyatga ongli, mas'uliyatli va samarali munosabatini shakllantirishga xizmat qiluvchi integrativ tizim hisoblanadi. U nafaqat iqtisodiy bilimlarning mavjudligi, balki ushbu bilimlarni real ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarda qo'llash, iqtisodiy qarorlarning oqibatlarini baholash hamda shaxsiy va jamiyat manfaatlarini uyg'unligini ta'minlash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyati: Pedagogik nuqtayi nazardan iqtisodiy kompetensiya ta'lim oluvchining iqtisodiy jarayonlar haqidagi bilimlari, iqtisodiy tafakkuri, qadriyatlari va amaliy faoliyat tajribasining uzviy birligi sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur kompetensiya shaxsning iqtisodiy ongini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va ratsional qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim jarayonida faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv asosida rivojlanadi.

Iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyati, avvalo, uning hayotiy yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. Ya'ni, o'quvchi yoki talaba o'zlashtirgan iqtisodiy bilimlarni kundalik hayot, kasbiy faoliyat va ijtimoiy munosabatlarda samarali qo'llay olishi zarur. Bu esa iqtisodiy ta'lim mazmunini amaliy vazifalar, muammoli vaziyatlar va interfaol metodlar bilan boyitishni taqozo etadi.

Iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi:

1. Kognitiv (bilimiy) komponent. U iqtisodiy qonunlar, tushunchalar, kategoriyalar, bozor mexanizmlari, moliyaviy savodxonlik asoslari hamda iqtisodiy jarayonlar haqidagi nazariy bilimlarni qamrab oladi. Ushbu komponent iqtisodiy tafakkur shakllanishining poydevori bo'lib xizmat qiladi.

2. Operatsion-amaliy komponent. Mazkur komponent iqtisodiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, iqtisodiy muammolarni tahlil qilish, hisob-kitoblar yuritish, muqobil variantlarni solishtirish va maqbul qaror qabul qilish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Aynan ushbu komponent iqtisodiy kompetensiyaning funksional samaradorligini ta'minlaydi.

3. Motivatsion-qadriyatli komponent. U shaxsning iqtisodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, ehtiyojlari, iqtisodiy mas'uliyat, tejamkorlik, tadbirkorlik ruhiyati hamda ijtimoiy adolatga asoslangan qadriyatlarini ifodalaydi. Ushbu komponent iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni ongli ravishda egallash va qo'llashga ichki rag'bat yaratadi.

4. Reflektiv-baholovchi komponent. Bu komponent shaxsning o'z iqtisodiy faoliyatini tahlil qilish, qabul qilingan qarorlar natijalarini baholash, xatolarni aniqlash va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish qobiliyatlarini qamrab oladi. Refleksiya iqtisodiy kompetensiyaning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Muhokama:

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy kompetensiya tarkibiy komponentlarining har biri alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning o'zaro uyg'unligi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Faqat bilimiy komponentga tayanish iqtisodiy kompetensiyaning to'laqonli shakllanishiga olib kelmaydi. Shu sababli iqtisodiy ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlar, muammoli topshiriqlar, loyihaviy ishlar va reflektiv faoliyatga keng o'rin berish lozim. Shuningdek, iqtisodiy kompetensiyaning shakllantirish uzluksiz pedagogik jarayon bo'lib, u umumiy o'rta ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha izchil ravishda amalga oshirilishi zarur. Bu jarayonda fanlararo integratsiya va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Iqtisodiy kompetensiya zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik kategoriya hisoblanadi. U faqat iqtisodiy bilimlar majmui bilan cheklanmay, balki amaliy faoliyat ko'nikmalari, iqtisodiy tafakkur, motivatsion-qadriyatli yo'nalish hamda reflektiv baholash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan murakkab integrativ tuzilma sifatida namoyon bo'ladi. Iqtisodiy kompetensiyaning pedagogik mohiyati shaxsning iqtisodiy jarayonlarni anglash, iqtisodiy muammolarni tahlil qilish va ijtimoiy mas'uliyatli iqtisodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida aniqlangan kognitiv, operatsion-amaliy, motivatsion-qadriyatli va reflektiv-baholovchi komponentlar iqtisodiy kompetensiyaning mazmuniy asosini tashkil etib, ularning o'zaro uyg'unligi kompetensiyaning samarali shakllanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy kompetensiyaning shakllantirish jarayoni uzluksiz va tizimli xarakterga ega bo'lib, u ta'lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilashni taqozo etadi. Ayniqsa, iqtisodiy ta'limda amaliyotga yo'naltirilgan metodlar, interfaol ta'lim texnologiyalari va reflektiv faoliyatni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- iqtisodiy ta'lim mazmunini iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari asosida qayta ko'rib chiqish
- o'quv jarayonida muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat va keys-stadiy metodlaridan keng foydalanish
- iqtisodiy kompetensiyaning baholash uchun mezon va indikatorlarga asoslangan monitoring tizimini joriy etish
- bo'lajak mutaxassislarining iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan fanlararo integratsiyani kuchaytirish.

Mazkur xulosa va takliflar iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirish, shuningdek, raqobatbardosh va iqtisodiy jihatdan yetuk kadrlar tayyorlash jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ахматова, С. З., М. Б. Шамсиддинов, and Ж. П. Орзикулов. "ФЭ Қодиров." 72.
2. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux, and Berdiyev Sardor Sobir o'g'li. "DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL APPLICATIONS IN THE PROGRAM OF EXISTING SCRIPT LANGUAGE."
3. Turdiyev, U. Q., and F. E. Kodirov. "INTRODUCTION OF DERIVED OF FUNCTION OF COMPUTER SOFTWARE PRODUCTS TO ENABLE READER THROUGH THE USE OF CASE STUDIES." *Инновации в технологиях и образовании*. 2018.
4. Ахматова, С. З., and Ф. Э. Қодиров. "МОДЕЛИРОВАНИЕ ДИНАМИЧЕСКИХ СИСТЕМ НА

- ПРОГРАММУ MICROSOFT EXCEL." *Инновации в технологиях и образовании*. 2018.
5. Юсупов, Ш. Ш., Ж. Э. Нематов, and Ф. Э. Қодиров. "О ПРИНЦИПАХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ОРГАНИЗОВАННЫХ СИСТЕМ." *Инновации в технологиях и образовании*. 2018.
 6. QODIROV, FARRUX ERGASH O'G'LI, ZARINA ANVAR QIZI MANSUROVA, and SUHROBJON SALOXIDDIN O'G'LI JURAYEV. "MODERN MOBILE APPLICATIONS AND THEIR PECULIARITIES AND ALSO ANALYSIS AND GENERAL CHARACTERISTICS BASED ON THE ANDROID OPERATING SYSTEM." *Наука среди нас* 5 (2019): 106-111.
 7. Qodirov, Farrux Ergashevich, Shoxrux Ramazonov, and Husniya Rustamovna Salimova. "CONTROL OVER SYSTEM" SMART HOUSE" WITH THE HELP OF WIRELESS NETWORK." *НАУЧНАЯ ДИСКУССИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ*. 2019.
 8. Абдирасулов, Ж. У., and Ф. Э. Кодиров. "СТРУКТУРНЫЕ СОСТАВЛЕНИЯ МОБИЛЬНОЙ ОПЕРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ANDROID И ЕЕ ЯДРО." *Инновации в технологиях и образовании*. 2019.
 9. Ачилова, Ф. К., Ф. Э. Кодиров, and С. З. Ахматова. "МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРЁХМЕРНЫХ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ОБЪЕКТОВ В ПРОГРАММЕ MAYA." *Инновации в технологиях и образовании: сб. ст. участников XII Между* (2019): 244.
 10. Кодиров, Ф. Э., Ф. К. Ачилова, and С. Ахматова. "ПРОИЗВОДСТВО АУДИОФИЛЬМОВ ДЛЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ УСТРОЙСТВ." *Инновации в технологиях и образовании*. 2019.
 11. Ачилова, Ф. К., and Ф. Э. Кодиров. "ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРОГРАММНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДЛЯ 3D МОДЕЛИРОВАНИЯ." *Актуальные проблемы инфотелекоммуникаций в науке и образовании (АПИНО 2019)*. 2019.
 12. Ачилова, Ф. К., Ф. Э. Кодиров, and С. З. Ахматова. "ADOBE PHOTOSHOP ПРОГРАММА РАЗРАБОТКА ВИДЕО РУКОВОДСТВО ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ." *Инновации в технологиях и образовании*. 2019.
 13. Кодиров, Ф. Э., Ю. К. Шониёзова, and Н. Б. Шодмонова. "Г. КАРШИ ПРИНЦИПЫ РАБОТЫ ТЕХНОЛОГИИ WIMAX." *РАЗВИТИЕ НАУКИ И ТЕХНИКИ: МЕХАНИЗМ ВЫБОРА И РЕАЛИЗАЦИИ ПРИОРИТЕТОВ*. 2019.
 14. Кодиров, Ф. Э., et al. "ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРОГРАММНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДЛЯ 3D МОДЕЛИРОВАНИЯ." *Вызовы времени и ведущие мировые научные центры*. 2019.
 15. ҚОДИРОВ, ФАРРУХ ЭРГАШ ЎҒЛИ, ҲУСНИЯ РУСТАМОВНА САЛИМОВА, and ЖАХАР РАИМКУЛ ЎҒЛИ ОРЗИКУЛОВ. "ЗАЩИТА ИНФОРМАЦИИ В КОМПЬЮТЕРНЫХ СЕТЯХ." *Наука среди нас* 4 (2019): 222-228.
 16. Kayumova, Nasiba, Farrukh Ergashevich Kodirov, and Farrukh Farxodovich Mixliyev. "METHODODOLOGICAL SYSTEM OF INFORMATICS TEACHERS IN THE FIELD OF INTEGRATION OF PEDAGOGICAL AND INFORMATION TECHNOLOGIES." *ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ XXI ВЕКА*. 2019.
 17. Kodirov, F. E., S. Z. Axmatova, and J. R. Orziqulov. "MAIN INFORMATION DESCRIBED FILTRATION METHODS." *ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ НАУКИ: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Челябинск, 18 мая 2019 г.)*. 2019.
 18. Kodirov, F. E., M. B. Shamsiddinov, and Z. A. Mansurova. "SELECTING A PROGRAMMING LANGUAGE IN UNITY (JavaScript, C#)." *ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИННОВАЦИОННЫХ РАЗРАБОТОК: Сборник* (2019): 92.